

572

EVRENSEL İNSAN HAKLARI BİLDİRİSİ'NİN
40. YILDÖNÜMÜ NEDENİYLE DÜZENLENEN
TOPLANTIDA SUNULAN BİLDİRİLER

EVRENSEL İNSAN HAKLARI BİLDİRİSİ

*Prof. Dr. İlhan AKIN**

Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Münasebetler Uygulama ve Araştırma Merkezi Sayın Direktörü, değerli öğretim üyesi arkadaşlarım, sayın konuklar.

Bundan kırk yıl önce Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nda kabul edilen Evrensel İnsan Hakları Bildirisi'nin bugün kutlamasını yapacağız. Bundan yedi-sekiz ay kadar sonra da, yani 26 Ağustos 1989'da bir başka bildirinin ikiyüzüncü yıldönümü o da Fransa'da kabul edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi. İnsanlık tarihi, aslında hep özgürlük mücadelesiyle geçiyor. Bütün savaşlar, bütün mücadeleler hep bir özgürlük elde etme şekli oluyor. Acaba özgürlük nedir? 1789'da kabul edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde de insan söz konusu olduğuna göre, vakıa bir iç hukuk metniydi, Fransa'da kabul edilmişti, ama aynı şekilde insanın doğuştan özgür olduğunu, doğduğu andan itibaren insan olmak onuru itibariyle bir takım haklara ve özgürlüklere sahip olduğunu ortaya koyuyordu. Bu bakımdan özgürlüğün ne olduğunu önce ortaya koymak gerekir. Ne var ki, Montesquieu'nün dediği çok doğru, insanları bu kadar uğraştıran bu kadar değişik anlamlara çekilebilen bir başka kelime yok dünyada. Bunun bir sebebi olsa gerek. Neye özgürlük, vakıa anayasalarda hak bildirilerinde hangisini açsanız temel hak ve özgürlüklere rastlıyorsunuz; ama hiçbiri insanı tam anlamında tatmin etmiyor. Tatmin etmiyor, çünkü özgürlük denilen şeyin hem hukuki, hem felsefi, hem ekonomik tarafları var; çok tarafı olduğu için de özgürlüğü sadece bir yanı ile ele almak mümkün değil. Ayrıca 1789'da kabul edilen özgürlük anlayışını günümüzün özgürlük anlayışıyla da bir tutmak mümkün değil; o zaman, sadece başkasına zarar vermeden her şeyi yapabilmek özgürlüktü. Bugün, başkasına zarar vermeyen her şeyi yapabilmek özgürlüktür dediğimiz zaman, başkası kim, zarar ölçüsü nedir bunu tayin edebilmek mümkün değil. Sadece zaman bakımından da değil; aynı zaman parçası içersinde mesela günümüzde değişik ideolojileri bu-

*) İ.Ü. Hukuk Fakültesi, Genel Kamu Hukuku Öğretim Üyesi.

İunan devletlerinde, mesela bir sosyalist devlet düzeni içinde, özgürlük anlayışı başka, liberal bir devlet düzeni içerisinde özgürlük anlayışı başka. Sosyalistlere göre özgürlük sadece sosyalist bir rejim içerisinde varolabilir. Liberallere göreyse, sosyalist özgürlük anlayışı özgürlüğü boğabilir demektir. Aynı çağda bile özgürlük deyimi çok farklı şekilde ele alınabiliyor. Hatta, bir adım daha ileri gidersek, aynı ideolojik sistem içerisinde yaşayan bir toplumda varlıklıyla yoksul arasındaki özgürlük anlayışı da birbirinden farklı. Zengin için, varlıklı için özgürlük demek, canının istediği gibi parasını harcayabilmesi, bütün imkânlarını istediği gibi kullanabilmesi, devletin buna müdahale etmemesi, yani yöneticinin baskısından tamamiyle sıyrılması. Ama aynı toplum içerisindeki yoksul için böyle birşey söz konusu değil. O, devletin baskısına aldırmaz, onun için önemli olan yiyeceğin, giyeceğin, barınağının efendisinin eli açıklığına bağlı olmamasıdır. Bunun dışında, devlet baskısı ne ölçüde olursa olsun ikinci derecededir onun için. Özgürlüğün sınırını bulabilmek, şurada özgürlük şöyledir, burada özgürlük böyledir diye kesin bir karara varabilmek mümkün değil. Belki Perikles'in, özgürlüğün sınırını yüreklilik çizer, cesaret çizer demesi burada ortaya çıkar; çünkü özgürlük bir yerde yönetenle yönetici arasında mücadeleden doğar. Yönetici daima özgürlükleri az veya çok kısıtlama pesindedir. Yönetilenler ise, mümkün olduğu kadar siyasi iktidardan belirli parçaları alıp kendi özgürlüğünü kendi yaşama standardını daha genişletmek çabası içersindedir. Dikkat edilirse bütün bu söylediklerim iç hukuk düzeni içerisinde özgürlük anlayışıdır: yani özgürlük denilen şeyi ulusal bir planda da gerçekleştirebilmek bile kolay değildir. Halbuki, burada kutladığımız uluslararası bir planda kabul edilmiş bir özgürlük belgesidir. Hiç şüphe yok, bunun zorluğu ötekinden biraz daha fazladır. Biraz daha fazladır, çünkü uluslararası alanda bir özgürlük metni kabul etseniz bile, bir havli zordur. Zordur, çünkü her ulusun uygarlık seviyesi farklıdır, teknolojisi farklıdır. Herşeyden önemlisi ideolojisi farklıdır. Bütün dünya üzerinde, çeşitli devletler yani sosyalist devletler, faşist devletler, liberal devletler mevcut olduğuna göre, bunların hepsini birleştirecek bir metni nasıl kabul ettirebilirsiniz, nasıl böyle bir şey gerçekleşebilir? Bunun zorluğu gayet açık ve ortada. Aynı zamanda, uluslararası planda yapılmış olan bir metnin yaptırımını da olmaz, müeyyidesi de olmaz. İç hukukta bunun gerçekleşmesi fevkalâde zorken, uluslararası alanda bir müeyyideyi nasıl kabul ettirebiliriz? Zamanında bunun yolları, hiç olmazsa Avrupa çerçevesi içinde gerçekleştirilmeye başlamıştır; ama kırk yıl öncesine gidecek olursak yani Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nda, bu daha da zordu. O devir içerisinde ne oldu, nasıl gerçekleşti uluslararası planda böyle bir şey? Bunun için önce Milletler Cemiyeti zamanında,

yani Milletler Cemiyeti Misakı hazırlanacağı sırada da, en azından ırk ayrımının kaldırılması için, Japonların teklifi vardı, Albay House'un teklifi vardı. Misak'a bu şekilde ırk ayrımının konulmaması için bir madde eklenmesi istendi; ama hiçbiri gerçekleşmedi bunların. Nihayet, II. Dünya Savaşı sırasında, yani daha savaş devam ederken 1941'de, Roosevelt ve Churchill Atlantik Beyannamesi'ni yaptıkları zaman Atlantik Beyannamesi'ne insan hakları, yaşam özgürlüğü, vicdan özgürlüğü gibi esasları koydular ve bunu duyurdular. Bir yıl sonra Birleşmiş Milletler Deklarasyonu yapıldığı zaman, bu daha belirgin bir biçimde ortaya çıktı. Demek ki, o zamanın büyük liderleri Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kurulmasını ve burada bir insan hakları statüsünün tespit edilmesini kendi kafalarında planlamışlardı. Nitekim, 1945'te San Fransisco'da yapılan Birleşmiş Milletler Şartı'nın 68. maddesine Ekonomik ve Sosyal Konsey'e, bir insan hakları komisyonu kurabilmesi ve bu komisyonun çalışması için hazırlıklar yapabileceği gibi bir hüküm eklenmişti. Ekonomik ve Sosyal Konsey böyle bir komisyon kurdu. Kurulan Komisyona başkan olarak, Roosevelt ölmüştü o zaman, karısı Eleanore Roosevelt belki de eski başkana bir nazire olarak, komisyon başkanı oldu. Komisyonda Avusturalya, Şili, Lübnan, Fransa, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği temsilcileri bulundu. İki tane tasarı sunuldu: Bir İngiliz bir Fransız tasarısı. Ama hiçbirisi kesin olarak kabul edilebilecek gibi değildi; Yeni bir tasarı üzerinde duruldu ve sonunda 49 devletin oyundan 41 müspet, 8 çekimser oyla ki, bugünkü sayıya göre, Birleşmiş Milletler Teşkilatı üyelerinin üçte biri olan, 41 üyeyle kabul edildi. Çekimser kalan üyeler Sovyetler Birliği, Macaristan, Polonya, Yugoslavya, Beyaz Rusya, Ukrayna gibi Sovyetler Blokuna dahil devletler Suudi Arabistan ve Güney Afrika Birliği'ydi. Sovyet Blokuna bağlı olanlar daha çok burada kabul edilen metnin içi boş kalıplar olduğunu, uygulanmasının mümkün olmadığını bunun için çekimser kalmayı daha uygun bulduklarını söylüyorlardı. Buna mukabil Güney Afrika Birliği aşırı liberal bir ülkeydi. Biliyorsunuz bu Evrensel İnsan Hakları Bildirisi'nde ekonomik ve sosyal haklar vardı. Ekonomik sosyal haklara belirli düzenlemeler getiriyordu. Liberal bir devlet içerisinde, devlet kendisinin bu şekilde sınırlandırılmasını, belirli esasların, yani güdümlü bir ekonomi politikasının kendi üzerinde baskı yapmasını istemediği için Güney Afrika Birliği çekimser kaldı. Suudi Arabistan'ın çekimser kalması tamamiyle dinî düşüncelerdendi. Çünkü, biliyorsunuz, Evrensel İnsan Hakları Bildirisi'nin 16. maddesi aileyle ilgiliydi. Bu bildiride aile toplumun temeli olarak kabul ediliyordu. Ailenin toplumun temeli olarak kabul edilmesi bir açıdan ne aşırı liberal sisteme uyuyordu, çünkü orada toplumun temeli kişiydi; ne de sosyalist düzene uyuyordu, orada

toplumdu. Bu, daha çok orta çağın kilise düşüncesine uyuyordu. Aileyi toplumun temeli saymak, ikisinin ortasının kabul edilmesi idi. Daha çok bir kompromi peşinde koşulduğu için metin hazırlanırken bunu kabul etmişlerdi. Suudi Arabistan'ın böyle bir şeyi benimsemesi mümkün değildi. Çünkü aileyi ön planda tuttuğumuz zaman, buna uygun bir evlenmeyle, kişilerin istedikleriyle ırk, dil, cins gözetmeksizin, herkesin istediği kimseyle evlenebilmesi ve eşini serbestçe seçebilmesi, bu tek eşli evlenme olacağı için bütün bunlar Suudi Arabistan'a ters düşen şeylerdi. Onlar da bu bakımdan çekimser kaldılar, ama metin büyük bir çoğunlukla 41 müspet oyla yürürlüğe girdi, 10 Aralık 1948'de. Evrensel İnsan Hakları Bildirisi bir önsöz ve 30 maddeden meydana gelmişti. İçindeki bölümler olarak önsözünde insan haklarının sadece Birleşmiş Milletler Teşkilatı üyeleri değil, bütün insanlık için geçerli olduğunu söylüyorlardı; yani üye devletler tarafından kabul edilmiş olması önemli değildi. Teşkilatın dışında kalan devletler için de insan hakları aynı şekilde önemliydi ve hatta sosyal ve kültürel faaliyetlerle ulusal toplumlar bunu her yere yayacaklar ve gerçekleştirmek için gerekli mücadeleyi vereceklerdi. İlk bölüm, 14. maddeye kadar olan kısımda kişi haklarına ayrılmıştı. Kişi hakları kişi güvenliği, yasa önünde eşitlik, yargı önünde eşitlik gibi bildiğimiz şeylerdi. 13. ve 14. maddeler ilgi çekicidir. Bu maddeler bakımından bütün devletlerin kesinlikle uyacağı bir metin olması ne kadar arzu edilirdi. Halbuki 13. ve 14. maddelerin uygulanması mümkün değildir. Kırk yıl önce uygulanması mümkün olmadığı gibi, bugün de mümkün değil. Çünkü 13. madde de, kim isterse başka bir devletin ülkesine gidecek gezebilecek, girebilecek hiç bir kısıntıya tâbi olmayacaktır. Halbuki bugün Fransa, bütün Avrupa ülkelerine vizeyi kaldırdığı halde, Türkiye için vizeyi kaldırmamış. A.B.D.'ne, Sovyetler Birliği'ne girebilmek, gezebilmek çok sıkı kayıtlara bağlı, tapu senedini soruncaya kadar vize vermede zorluk çıkarabiliyorlar. Bu maddeler belki ideal bir düşünceydi. İnsanlığın hepsi kardeş olunca, herkes istediği ülkeye gidip rahatça gezebilecekti. 14. madde, biraz daha ileri bir adımla eğer canınız isterse, başka bir ülkenin topraklarına gideceksiniz ve orada yerleşeceksiniz. Yani ikâmet etme hakkınız olacak, gezme değil; eğer beğenmezseniz kendi ülkenize döneceksiniz. Bütün bunlar, dediğim gibi, biraz hayal mahsulü şeyler. Ama ideal olarak konulmuş, bizler görebilirmiyiz bilmiyorum. Umarım torunlarımız böyle bir dünyada yaşayacaklardır. Yahut böyle bir dünya ideali olarak, onlar için böyle bir metnin bulunması güzel bir şey. İkinci bölüm, kişilerin toplumla olan ilişkilerini, yani aile, mülkiyet, vatandaşlık hakları gibi esasları koymuştur. Üçüncü bölüm, politik hakları yani demokrasi esası üzerinde bir takım hükümler getirmiştir. Dördüncü bölümde altı maddelik

ekonomik ve sosyal haklar vardır. Evrensel İnsan Hakları Bildirisi'ndeki, nasıl 13. ve 14. maddeler uygulanması zor maddeler olarak ortaya atılırsa; ekonomik ve sosyal alandaki 6 madde, pek çok ulusal bildiride bulunmayacak kadar açık hükümler ihtiva eder. Ama tabii ister istemez Evrensel İnsan Hakları Bildirisi liberal ve sosyalist görüş arasında bir birleşme sağlamak mecburiyetinde olduğunda, mesela grev ve lokavt hakkına tesadüf etmezsiniz. Ama buna mukabil, ücretli hafta sonu tatili, eşit işe eşit ücret verilmesi, sağlık sigortası gibi pek çok ülkenin ulusal bildirilerinde dahi bulunmayacak kadar açık hükümler Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kabul ettiği bu metinde mevcuttur. Nihayet son üç maddesi: 28, 29 ve 30. Bunların uygulanması her milletin mutlaka demokratik esaslara uygun olarak ve bu hakları kötüye kullanmamak kaydıyla bunları gerçekleştirme çabası içersinde olacağı ayrıca belirtilmiştir. Tabii bu, Birleşmiş Milletler Teşkilatı içersinde ve zaten evrensel olduğuna göre, ama buna uygun olarak, Avrupa'da bir takım yeni haklar, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, bunların uygulanabilmesi ve gerçekleşmesi için hukuk yollarının nasıl bulunacağı gibi esaslar ortaya konulmuş; belki daha gerçekçi adımlar bu yönde atılmaya başlanmıştır. Evrensel İnsan Hakları Bildirisi hukuki değeri bakımından, en azından üye devletlerin uygulamak mecburiyetinde oldukları bir metin midir? Tabii bunun için bir kere metni koyan organın mecburi kararlar alma yetkisi var mıdır? Bu metin, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın mecburi mahiyette karar alan organı Güvenlik Konseyi'dir. Genel Kurul'un belirli bir iki hususta, 18 maddede bir takım esasları vardır; ama onun dışında tavsiye mahiyetinde kararlar verir. Nitekim bu da o cinsten bir karardır. Ama buna rağmen bu metnin, yani Evrensel İnsan Hakları Bildirisi'nin mutlaka felsefi ve ahlaki bir değeri olduğunu ve devletlerin buna uymak mecburiyetini kendilerinde hissettiklerini kabul etmek gerekir. En azından, mademki Devletler Hukukunun kaynakları dediğimiz antlaşmalar, örf ve adet uygar uluslarca kabul edilmiş hukukun genel prensipleridir. En azından Evrensel İnsan Hakları Bildirisini de uygar uluslarca kabul edilmiş hukukun genel prensipleri olarak kabul ederek ve antlaşmazlıklarında, eğer aralarında belirli bir sözleşme yoksa, eğer örf ve adet kuralı mevcut değilse, bu metne dayanarak bazı anlaşmazlıkları çözmek herhalde mümkün olacaktır. En azından devletler buna açık bir saygısızlık göstermeyi kendileri bakımından uygun görmeyeceklerdir ve dediğim gibi Avrupa'da bu gittikçe daha geniş bir biçime dönüşmektedir.